

УДК 378.018.43

ФОРМУВАННЯ «М'ЯКИХ НАВИЧОК» (SOFT SKILLS) ЯК ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЇ ЯКІСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Інна Камінська

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Пасічник Н.О.

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира

Винниченка, м. Кропивницький, Україна

У статті досліджено психологічно-педагогічні особливості формування м'яких навичок (soft skills) та емоційного інтелекту в дітей шкільного віку. Емпірично визначено рівень розвитку емоційного інтелекту в підлітків. Установлено, що вікові особливості підлітків сприяють розвитку «м'яких навичок» (soft skills), які виражаються в здатності до емоційного самопізнання. Водночас соціальна ситуація розвитку школярів забезпечує розвиток міжособистісного емоційного інтелекту.

Ключові слова: емоційний інтелект, розвиток, «м'які навички», soft skills, міжособистісний емоційний інтелект, соціально-емоційне навчання.

FORMATION OF SOFT SKILLS AS THE BASIS FOR ORGANIZING A HIGH-QUALITY EDUCATIONAL PROCESS

Kaminska I. V.

Scientific supervisor: doctor of historical sciences, professor Pasichnyk N.O.

The Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University,

Kropyvnytsky, Ukraine

The article researches to the study of psychological and pedagogical features of the formation of soft skills and emotional intelligence in school-age children. The level of development of emotional intelligence in adolescents is empirically determined. It is established that the age characteristics of adolescents contribute to the development of soft skills, which are expressed in the ability to emotional self-knowledge. At the same time, the social situation of students development ensures the development of interpersonal emotional intelligence.

Keywords: emotional intelligence, development, soft skills, soft skills, interpersonal emotional intelligence, social and emotional learning.

Актуальність дослідження. На сьогоднішній день особливо затребуваним в освітньому просторі є вивчення особливостей та закономірностей емоційного світосприймання дитини шкільного віку, розвиток емоційної сфери як реалізація гармонійності й цілісності особистісного потенціалу дитини.

Формування «м'яких навичок» (soft skills) стали предметом наукового дослідження вчених порівняно недавно. У працях вітчизняних (О.І. Власова, С.П. Дерев'янка, В.В. Зарицька, Н.В. Коврига, Е.Л. Носенко) та зарубіжних (Д. Гоулман, Д. Карузо, Дж. Мейєр, П. Селовей) дослідників розкрито теоретико-методологічні підходи до розуміння сутності цього феномена.

Однак у сучасній педагогіці ще й досі немає чіткого й однозначного визначення даного поняття. «М'які навички» (soft skills) трактують, з одного боку, як «сукупність розумових здібностей до розуміння емоцій та управління ними, а також знань, умінь і навичок, пов'язаних із обробкою й перетворенням емоційної інформації»; з іншого - як уніфіковані навички та особисті якості, що сприяють підвищенню ефективності роботи та взаємодії з оточуючими людьми.

В сучасному суспільстві, де емоційне напруження є поширеним явищем, здатність дитини ефективно керувати своїми емоціями та регулювати їх вираз стає важливою для підтримання її фізичного та психічного здоров'я. Перед сучасною освітою стоїть важливе завдання, яке полягає у підготовці особистості до життя у світі, який динамічно змінюється.

Аналіз публікацій та досліджень. У зарубіжних дослідженнях цей психологічний феномен розглядається в контексті soft skills (D. Almog, A. Asperin, R. Athayde, H. Chassidim, E. Chell, S. Cranfield, F. Fernandez, A. Fixsen та ін).

Специфіка формування гнучких навичок комунікації в освітньому просторі відображена у роботах таких дослідників, як А.І. Івоніна, О.Жовнич [6], Н.Бахмут [2], J. Andrews, M.Sh. Hamzah, H. Higson, A. Jaffar, M. Nabishah, Ch. Tan, S. Tong, M.S. Velasco та ін.

Розвитку soft skills в практиці зарубіжних дослідників традиційно приділяється багато уваги. Аналіз інноваційних педагогічних технологій, що застосовуються в зарубіжних навчальних закладах, показує, що, незважаючи на різноманітність підходів, загальною тенденцією є прихильність проблемно орієнтованого і проектно-організованого навчання з першого класу.

Так, зокрема в дослідженнях О.Жовнич [6], Н.Бахмут [2], Н.Гишка [3] на основі аналізу досліджень європейських науковців з'ясовано, що пріоритетним напрямом розвитку сучасної освіти є формування в учнів життєвих навичок.

Мета статті – проаналізувати методичний інструментарій виявлення закономірностей формування м'яких навичок як основи організації якісного освітнього процесу на різних етапах навчання.

Результати дослідження. У сучасній шкільній психології та педагогіці проблема емоційного розвитку дітей по праву визнана однією із пріоритетних. Насамперед це пов'язано з багатозначністю розуміння термінів «емоційний розвиток» та *soft skills* у різних теоретичних підходах і окремих концепціях. Інтегруючи положення досліджень емоційної сфери дитини, ми розуміємо емоційний розвиток як комплексний закономірний процес ускладнення та збагачення емоційної сфери у контексті загальної соціалізації дитини. Саме в шкільному віці буття дитини організовується таким чином, щоб запобігти проявам байдужості, емоційної глухоти, інертності, щоб активність дитини проявлялася через розвиток емоційного життя.

Незаперечним є факт, що найбільш сприятливий період для розвитку емоційної сфери дитини є саме шкільний вік. Проте в сучасній шкільній освіті вже довгий час існує проблема переваги раціонально-логічної сторони пізнання над чуттєво-емоційною.

Зміни, що стрімко відбуваються в нашій країні, як і в усьому світі, пов'язані, перш за все, з переходом від індустріального суспільства до інформаційного. Прогнозується, що до 2030 року зникне 57 «традиційних» професій і з'явиться 186 нових. Зміст «традиційних» професій, що збереглися, істотно зміниться, інтегрувавши в себе нові технології. До посад, які вже зараз піддаються скороченням у зв'язку з цифровізацією процесів, відносяться аналітики, бухгалтери, юристи, трейдери, рекрутери, адміністративний персонал та ін. Як наслідок все більшого проникнення алгоритмів і комп'ютерних рішень відбудеться переорієнтація потреб ринку праці на «людське в людині», на творчий початок, на культурні, ціннісні аспекти взаємодії – все те, що машини не можуть реалізувати. Чим технологічніше суспільство, тим вище цінуватиметься людяність, і тому сьогодні ми все більше говоримо про так звані *soft skills*, (м'які) навички.

Формування «гнучких» навичок відбувається, в основному, в процесі виконання конкретних предметних завдань (вправи, ігри, кейси, дослідження,

проекти та ін., представлених в текстовій, графічній, відео -, аудіо, руховій і т. п. формах).

Дитина стає суб'єктом освіти, а не об'єктом впливу на нього дорослих, освітній процес будується на підставі індивідуальних особливостей дитини, яка стає активною у виборі змісту своєї освіти, саме тому НУШ забезпечує підтримку ініціативи дітей в різних видах діяльності. Залучення дітей до соціокультурних норм, традицій сім'ї, суспільства і держави; сприяє формуванню пізнавальних інтересів дитини в різних видах діяльності.

У шкільному віці діти навчаються контролювати свою поведінку і управляти нею, опиратися спокусам і пригнічувати різні види поведінки, виражати внутрішній емоційний стан у вербальній формі і використовувати мову і афект для спонукання інших людей діяти відповідно до своїх емоційних потреб і цілей.

Практика роботи в гімназії №6 Олександрійської міської ради дозволяє констатувати, що навички та цінності особистості визначаються у ранньому дитинстві, зокрема, особливу важливість має період шкільного віку. Велика відповідальність лежить на плечах педагогів, які повинні не упустити цей чутливий період та використовувати його повністю. Такий підхід дозволить сформувати ключові навички та цінності, які будуть служити основою для подальшого розвитку. Кожна особистість представляє собою унікальний капітал, який, ростучи та розвиваючись згідно зі своїми індивідуальними здібностями та талантами, перетворюється на благословення для своєї сім'ї, джерело для розвитку свого міста та ключовий фактор конкурентоспроможності країни.

Сьогодні освіта має стимулювати особистість на саморозвиток, на формування ціннісних орієнтацій, духовність та ін. Процес засвоєння особистістю знань, набуття необхідних умінь та навичок, досягнення високого рівня розумово-пізнавального і творчого розвитку. Як результат сформованість компетентностей у всій сукупності становлять соціальний фонд особистості та вказують на вектори її розвитку.

Розглядаючи складові soft skills при навчанні в загальноосвітній школі в середніх класах, не можна не звернути увагу на методи, які можуть бути

використані для розвитку соціальних навичок. Педагогу необхідно розвивати вміння учнів розуміти і відчувати інших людей; ставити дітям завдання, які відповідають їх здібностям і характеру, і навчити домагатися їх виконання; розвивати лідерські якості у дітей, надихнути їх і повести їх за собою.

Можливість гармонійного розвитку дитини обумовлена гармонійною взаємодією базових потреб, в основі яких є емоційно-чуттєва сфера та формування особистісної культури.

Зараз ми бачимо зростаючу потребу в спеціалізованих навичках взаємодії один з одним. Це, зокрема, вміння ефективно комунікувати, презентувати, вести переговори, працювати в команді, надавати зворотній зв'язок, тощо.

В якості найбільш практичних технологій розвитку soft skills в навчальній і позанавчальній діяльності можна виділити: інформаційно-комунікаційні технології, технології розвитку критичного мислення, проектні технології, здоров'язберігаючі технології, технології проблемного навчання, ігрові технології, кейс-технології, технології створення предметно-розвиваючого середовища, технології навчання у співпраці, технології дослідницької діяльності і традиційні технології.

При роботі із завданнями нового типу ролі вчителя і учня розподілені не так, як це прийнято на традиційному уроці:

- учні набувають самостійність у виборі плану, обсягу і форм роботи, а вчитель надає можливість проявити самостійність, підібравши відповідне завдання;

- учні можуть виступати вчителем один для одного, працюючи в парі або в групі. Учитель стає консультантом для самостійно працюючих команд і підтримує їх продуктивну роботу;

- учні беруть участь в оцінці як результатів уроку, так і процесу роботи, використовуючи інструменти самооцінювання. Учитель отримує можливість не тільки оцінювати предметні результати, а й здійснювати моніторинг формування та розвитку компетенції «4к». Такий моніторинг може проводитися як на рівні класу, так і на індивідуальному рівні. Оцінювання в цьому випадку має формувальний характер.

З метою аналізу даних положень нами була проведена дослідно-експериментальна робота на базі гімназії №6 Олександрійської міської ради Кіровоградської області. У дослідженні взяли участь учні 6-х класів у кількості 40 осіб: 20 осіб в експериментальній групі та 20 осіб у контрольній групі.

У гімназії № 6 значна увага приділяється формуванню вмінь комунікації, адаптивності та критичного мислення. На уроках учні вчаться працювати в команді, тобто в процесі спілкування у них виробляється готовність надати допомогу однокласникам, вміння підтримати їх, вміння спілкування. Учні опановують уміння знаходити нестандартні рішення виникаючих проблем, проявляти ініціативу. Вони набувають навичок спілкування один з одним, з учителем у процесі виконання конкретних дій. Учні знаходяться в оточенні однолітків, ставлять цілі і домагаються їх досягнення.

Оскільки ми не можемо виміряти критичне мислення, вирішення проблем, комунікацію безпосередньо, доводиться користуватися засобами, які дозволяють «схопити» прояви або індикатори, цих навичок.

Проблема в тому, що таких інструментів мало. Традиційні інструменти (тести з вибором відповіді, закриті питання, ранжовані шкали) гарні для вимірювання знань (наприклад, при виконанні завдання визначити площу геометричної фігури) або поглядів, установок в самозвітах (наприклад, наскільки учень згоден з твердженням: «я можу успішно вступати в комунікацію»).

Такі інструменти не можуть "схопити" процес, що лежить в основі складних навичок, який потрібно стимулювати, виявити, моделювати, демонструвати і застосовувати в мінливих умовах/нових ситуаціях.

Можливе джерело потрібних інструментів «автентичне» оцінювання, при якому вивчається те, як учень справляється з реальними життєвими завданнями та ситуаціями. Те, як він це робить, можна спостерігати, тобто є індикатори за якими можна оцінити наявність навички.

Індикатором може бути поведінка, продукт, досягнення. Для автентичного оцінювання потрібно створити умови, в яких навичка або

компетенція проявляється, тобто потрібні завдання, що відображають реальні життєві ситуації, в яких використовується дана компетенція/навик. У більшості розроблених уроків ми використовуємо навчальні завдання, що імітують / моделюють життєві ситуації.

Всі оціночні інструменти відповідають вимогам до формувального оцінювання. Вони відповідають його ключовим характеристикам:

- вбудовані в процес викладання і навчання;
- припускають обговорення навчальних цілей з учнями;
- залучають учнів до самооцінювання або партнерського оцінювання;
- забезпечують зворотний зв'язок: допомагають учням спланувати наступні кроки в навчанні;
- зміцнюють впевненість в тому, що кожен учень може домогтися поліпшень;
- стимулюють рефлексію і комунікацію на уроці.

Розглянемо основні техніки, що забезпечують ефективний зворотний зв'язок викладача з учнями. Вони дозволяють проводити моніторинг формування компетенцій / навичок критичного та креативного мислення та вирішення проблем.

Експериментальна робота проводилася в три етапи:

1 етап-констатуючий експеримент. Мета даного етапу: розробка критеріально-оціночного апарату вивчення рівня емоційного інтелекту, рівня формування м'яких навичок та визначення рівня емоційного інтелекту у молодших підлітків.

2 етап-формує експеримент. На даному етапі була розроблена і реалізована програма з розвитку емоційного інтелекту та формування м'яких навичок у молодших підлітків.

3 етап-контрольний експеримент. На даному етапі була проведена повторна діагностика рівня емоційного інтелекту та сформованості м'яких навичок у молодших підлітків.

Аналіз моделі емоційного інтелекту Д.Гоулмана дозволив нам розробити критеріально-оціночний апарат вивчення рівня розвитку емоційного інтелекту у молодших підлітків, що складається з когнітивного,

регулятивного і поведінкового компонентів, а також відповідних до них критеріїв і показників (табл. 1).

Для виявлення та оцінки даних критеріїв і показників у молодших підлітків нами використовувалися наступні методики:

- Діагностика «емоційного інтелекту»(Н. Холл);
- Опитувальник емоційного інтелекту С.Шабанової і А. Альшиної (EISAI).

Таким чином, розвиток емоційного інтелекту у молодших підлітків – це процес, який характеризується різнорівневим розвитком складових його компонентів: когнітивного, регулятивного і поведінкового.

У гімназії активно застосовуються такі педагогічні технології як: проєктна діяльність, інформаційно-комунікаційні технології, ігрові технології, технологія навчання у співпраці, технологія створення предметно-розвиваючого середовища і традиційні технології.

У зв'язку з тим, що в середньому шкільному віці інтенсивно формується самооцінка, розвивається особистісна рефлексія: підліток прагне пізнати свій внутрішній світ, свою індивідуальність, зрозуміти, яким він є і яким він хотів би бути. Особливо це сприяє, на нашу думку, емоційному самопізнанню, емоційному самоусвідомленню учня.

Таблиця 1. Компоненти, критерії та показники розвиненості емоційного інтелекту у молодших підлітків

Компоненти	Критерії	Показники
1. Когнітивний компонент	Сформульованість уявлень про емоційні стани, їх причини та наслідки	Здатність ідентифікувати емоцію і знайти для неї словесне вираження. Розуміння особливостей прояву як свого, так і емоційного стану інших людей. Розуміння причини, що викликала цю емоцію, і наслідку, до якого вона призведе.
2. Регулятивний компонент	Здатність контролювати і регулювати інтенсивність емоцій.	Здатність до зниження інтенсивності негативних емоцій. Вміння контролювати зовнішнє вираження емоцій.
3. Поведінковий	Здатність конструктивно	1. Адекватні емоційні реакції.

компонент	виражати емоції у взаємодії з людьми.	2. Прояв чуйності і доброзичливості у відносинах з однолітками і дорослими.
-----------	---------------------------------------	---

Дітям підліткового віку характерні такі емоційні властивості:

- підвищена емоційна збудливість, яка зумовлена статевим дозріванням і неврівноваженістю процесів збудження й гальмування з явним домінуванням перших, завдяки чому учні можуть бути схильні до афектів, відрізняються запальністю, бурхливим виявом емоцій: вони пристрасно беруться за виконання цікавого для них завдання, палко відстоюють свої погляди та інтереси, готові щомиті «вибухнути» через найменшу несправедливість щодо себе чи своїх друзів;
- стійкість емоційних переживань порівняно з молодшими школярами;
- підвищена особистісна тривожність, яка пов'язана з уявленнями про себе, критичним ставленням до себе, самооцінкою;
- суперечливість почуттів: часто підлітки пристрасно захищають свого товариша, хоча розуміють, що той учинив неправильно й гідний осуду;
- виникнення негативних переживань і в молодших, й особливо в старших підлітків пов'язано з пізнанням самого себе, тобто не тільки з оцінюванням підлітка іншими, а й із самооцінкою, незадоволенням собою;
- значною мірою розвинене почуття належності до певної соціальної групи, саме тому вони гостріше й хворобливіше переживають несхвалення товаришів, ніж осуд батьків чи вчителів;
- інтенсивне формування моральних почуттів, що виявляються у взаєминах з іншими;
- вибірковий і більш інтимно-особистісний характер ставлення до дружби, в основі якої лежить не спільні гра, виконання навчальних завдань, як у молодших школярів, а спільність інтересів і захоплень.

Формування ключових компетенцій протікає у здобувачів освіти у ході всього освітнього процесу, в різних видах активної шкільної діяльності: взаємодії з об'єктами і предметами навколишнього світу, спілкування з дорослими і однолітками в побуті, в творчих та інших видах діяльності.

З метою поетапного формування компонентів емоційного інтелекту та формування м'яких навичок у учнів гімназії нами були використані наступні методи роботи:

- психогімнастика – психотехніка) - один з невербальних методів групової психотерапії, в основі якого лежить використання рухової експресії в якості головного засобу комунікації в групі. Даний метод передбачає вираження переживань, емоційних станів, проблем за допомогою міміки, пантоміми і різних рухів тіла. Психогімнастичні (психотехнічні) вправи можуть бути спеціалізованими і впливати переважно на ту чи іншу психічну характеристику (наприклад, емоційний стан) або можуть носити більш універсальний характер, надавати більш генералізований вплив. Вони дозволяють підключати для усвідомлення одного і того ж переживання, однієї і тієї ж проблеми різні рівні психічного відображення. З метою розвитку емоційного інтелекту у молодших підлітків можуть застосовуватися і інші психологічні вправи, спрямовані на самопізнання, розвиток перцептивних і комунікативних здібностей.

- Методи арт-терапії-включають сукупність технік, заснованих на образотворчому мистецтві і творчій діяльності. Головною метою є художнє самовираження підлітків і зняття емоційної напруги.

- Методи поведінкової терапії (релаксаційні вправи, психодрама) – спрямовані на оволодіння способами саморегуляції, навчання адекватного реагування у важких життєвих ситуаціях.

- Кінотерапія - проєктивний метод психологічної корекції і розвитку. Профілактичний і терапевтичний вплив фільму на людину визначається властивістю ідентифікації. Людина, вибираючи героя, близького до нього за характером або обставинами, ототожнює себе з ним, проживає разом з ним його життя під час фільму. Фільм стає картиною, на яку людина може проєктувати своє ставлення, почуття і думки.

У більшості досліджених нами дітей (48%) середнього підліткового віку емоційний інтелект сформований на низькому рівні, що відображається в недостатньо розвиненій здатності розуміти власні емоції та емоції інших людей, а також керувати їх виявом. А це, у свою чергу, позначається на

соціальної взаємодії з оточуючими. Адже через низький емоційний інтелект ці підлітки не можуть успішно спілкуватися зі своїми ровесниками й учителями, що часто призводить, як засвідчують наші спостереження, до виникнення міжособистісних конфліктів і вияву агресії.

У третини підлітків (31,7%) емоційний інтелект сформований на середньому рівні. Вони здатні розпізнавати за експресивними ознаками власні емоції та емоції інших людей, хоча інколи допускають при цьому помилки. Разом із тим можуть вербально описати свої переживання, визначити причини їх виникнення, але не завжди усвідомлюють наслідки своїх емоційних реакцій. У процесі спілкування з дорослими та ровесниками вони не завжди стримують власні емоції, а також не можуть ефективно управляти емоціями інших.

Тільки у 20,3% підлітків емоційний інтелект знаходиться на високому рівні розвитку. Завдяки добре розвиненій здатності розуміти емоції, як власні, так й інших людей, та управляти ними, вони займають лідерські позиції серед своїх ровесників і користуються авторитетом. Як показали наші спостереження, ці підлітки легко налагоджують емоційний контакт із однолітками, виявляють співпереживання, емпатійне ставлення до інших.

Висновки. Отже, вікові особливості підліткового віку як перехідного етапу від дитинства до дорослості, з одного боку, створюють сприятливі передумови для розвитку внутрішньо особистісного емоційного інтелекту, з іншого - соціальна ситуація розвитку підлітка зумовлює необхідність розвитку міжособистісного емоційного інтелекту. Відтак розвиток емоційного інтелекту в підлітковому віці потребує цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу з метою збалансованого поєднання когнітивних та емоційних процесів, зумовлених особливостями соціалізації й індивідуалізації дітей цього віку.

Встановлено, що серед дієвих засобів при формуванні soft skills школярів є наступна діяльність: сюжетно-рольові ігри, цінність яких полягає в тому, що учням надається можливість випробувати різні варіанти, програти кілька моделей поведінки та на основі цього визначити найбільш оптимальний і правильний результат розв'язання проблеми; інсценування;

перегляд тематичних кінофільмів; проведення психогімнастичних та мовних вправ та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвілі Ш. У «чаші» Дитини сяє зародок зерна Культури / Шалва Олександрович Амонашвілі / пер. з російської Л. О. Подкоритова. - Хмельницький : Подільський культурно-просвітницький Центр ім. М.К. Реріха; Центр інноваційної педагогіки та психології Хмельницького національного університету, Всеукраїнська культурно-освітня асоціація Гуманної педагогіки, 2012. - 72 с.
2. Бахмут Н. Розвиток SOFT SKILLS здобувачів початкової освіти в умовах інклюзії. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки». 2022. № 1, с. 144–152. URL: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2022-1-144-152>.
3. Гишка Н. Формування загальнонавчальних умінь та навичок в учнів початкових класів. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка / редкол.: В. Кравець, В. Мадзигон, Г. Терещук та ін. Тернопіль, 2019. № 1. С. 29–32. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formuvannyazagalnonavchalnih-umin-tanavichok-v-uchnivpochatkovih-klasiv/>.
4. Длугунович Н. А. Soft skills як необхідна складова підготовки ІТ-фахівців / Н. А. Длугунович // Вісник Хмельницького національного університету. — 2014. — № 6 (219). — С. 239—242.
5. Дроздова Ю. В., Дубініна О. В. Концептуальні підходи до визначення «softskills» у сучасних освітніх та професійних моделях. Softskills – невід’ємні аспекти формування конкурентоспроможності студентів у XXI столітті: тези доповідей(Київ, 21 лютого 2020 р.). Київ: Київ. нац. торг. - екон. ун-т, 2020. С. 31–34.
6. Коваль К. О. Розвиток «soft skills» у студентів — один з чинників для їх працевлаштування / К. О. Коваль // Вісник Вінницького політехнічного інституту. - 2015. - № 2. - С. 162-167.
7. Кошель А. П. Розвиток soft skills у майбутніх вихователів ЗДО як необхідний компонент конкурентоспроможності на ринку праці / А. П. Кошель, В. М. Кошель, А. О. Міненко // Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки. - 2021. - Вип. 12. - С. 194-198.
8. Шпак М. М. Особливості розвитку емоційного інтелекту в підлітковому віці / М. М. Шпак // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. - 2016. - Вип. 5(2). - С. 80-84